

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Кирбят'єв О.О.,
кандидат юридичних наук,
докторант
Національної академії внутрішніх справ

УДК 343.326
DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.15>

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Таке положення Основного Закону свідчить про те, що забезпечення належного функціонування суспільства є першочерговим завданням самих її членів, які мають не тільки права, а й певні обов'язки. Єдина згадка про правоохоронні органи в Конституції України свідчить про їхню роль у забезпеченні державної безпеки. Разом із тим неможливо громадянам України надреалізувати свої права, забуваючи про обов'язки – це призвело до кризи поваги до влади, а у випадку працівників правоохоронних органів – до неможливості належного виконання ними своїх професійних обов'язків.

Стан дослідження. Методологічним підґрунтям для досягнення проголошеної мети є наукові праці українських вчених: П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, В.С. Батиргарєєвої, І.Г. Богатирьова, В.М. Бурдіна, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Н.О. Гуторової, Л.М. Демидової, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, О.М. Джузи, О.О. Дудорова, О.О. Житного, В.П. Ємельянова, В.М. Карчевського, О.В. Козаченка, М.Й. Коржанського, В.В. Кузнецова, В.М. Куца, О. М. Литвака, О.М. Литвинова, С.Я. Лихової, В.К. Матвійчука, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Ю.В. Нікітіна, А.М. Орлеана, В.І. Осадчого, Є.О. Письменського, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.М. Трубникова, В.О. Тулякова, В.І. Тютюгіна, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського, Г.В. Чеботарьової, В.В. Шаблістого, В.І. Шакуна, С.С. Яценка та багатьох інших.

Виклад основного тексту. На основі отриманих у попередніх публікаціях висновків та напрацювань

вітчизняних вчених доречно сформувати певні напрями реформування законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Наприклад, досліджені раніше форми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів, дають змогу висунути певні пропозиції щодо модернізації санкцій ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України. Розпочнемо зі ст. 342 КК України.

Нагадаємо, ч. 2 ст. 342 КК України передбачає такі види покарань: штраф, виправні роботи, арешт та обмеження волі. На практиці ж, як було встановлено, суди за період з 2015 по 2019 роки у 85% випадків застосовували до винних покарання у вигляді штрафу.

Таке рішення, принаймні на перший погляд, виглядає цілком логічним кроком із боку суду, адже передбачене ч. 2 ст. 342 КК України кримінальне правопорушення належить до злочинів невеликої тяжкості, отже, враховуючи ступінь небезпечності цього діяння, в багатьох випадках покарання у виді штрафу є цілком справедливим та достатнім заходом державного примусу, призначення якого може слугувати підставою для подальшого виправлення засудженого, запорукою його соціалізації.

Варто зазначити, що, згідно зі ст. 51 КК України, штраф є найменш суворим заходом державного примусу, що може застосовуватись до суб'єкта злочину або кримінального проступку.

Отже, на підставі ч. 2 ст. 50 КК України, відповідно до якої покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, видається, застосування до винного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, покарання у виді штрафу є ефективним та достатнім кроком із боку суду. Інші ж передбачені санкцією цієї норми види покарань мають застосовуватись до суб'єкта злочину в разі наявності певних обтяжуючих обставин з огляду на конкретні особливості окремої справи.

Водночас здебільшого суб'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, є працевдатні, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не працювали і не навчалися. Враховуючи це, можна припустити, що в особи, яка вчинила означений злочин, банально немає відповідних коштів для сплати штрафу.

Звісно, законодавець передбачив у ч. 4 ст. 53 КК України можливість сплатити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року (це рішення приймається з урахуванням майнового стану особи), проте така можливість є правом суду, а не засудженого, а отже, припускаємо, що вона може реалізовуватись не в усіх випадках, коли є нагальна потреба в прийнятті цього рішення та, навпаки, в разі необґрунтованої розстрочки в окремих випадках покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, може перетворитись на фікцію.

Безперечно, у ч. 5 ст. 53 КК України передбачені варіанти заміни несплаченої частини штрафу на інші види покарання, проте, по-перше, ці механізми активуються у разі відсутності підстав для розстрочки, а, по-друге, в певних випадках нові покарання можуть не відповідати ступеню суспільної небезпеки вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення.

Враховуючи наведене, видається логічним передбачити в санкції ч. 2 ст. 342 КК України покарання у виді громадських робіт. Тим паче, це покарання певною мірою являє собою «публічну відповідальність перед суспільством», а отже, особа двічі задумується, перш ніж вчинювати означене суспільно небезпечне діяння.

З огляду на ступінь суспільної небезпеки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, пропонуємо передбачити в санкції цієї норми покарання у виді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин.

Подібна ситуація із санкціями, передбаченими ч. 1 ст. 343 КК України. Нагадаємо, що санкція ч. 1 ст. 343 КК України передбачає три види покарань: штраф, виправні роботи або арешт. Водночас у попередніх розділах нашої роботи було встановлено, що більшість суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України, як і у випадку зі злочином, передбаченим ч. 2 ст. 342 КК України, є працевдатними, які ніде не працюють.

Отримані дані наводять на думку, що в окремих випадках суб'єкт цього кримінального проступку не в змозі виплатити штраф, а отже, доцільно передбачити в санкції ч. 1 ст. 343 КК України основне альтернативне покарання у виді громадських робіт.

Враховуючи той факт, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 343 КК України, зараховане законодавцем до числа кримінальних проступків, а отже, становить менший ступінь суспільної небезпеки, ніж згаданий вище злочин, передбачений ч. 2 ст. 342 КК України, пропонуємо встановити строк вказаного покарання до двохсот годин.

Дослідження форм реалізації кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного

діяння у вигляді погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 1 ст. 345 КК України) також дало змогу виявити певні проблеми в частині санкції відповідної норми КК України.

Цікавою є ситуація із санкцією ч. 1 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця». Як було встановлено в попередньому розділі нашої роботи, до засудженого, як правило, застосовується покарання у виді штрафу, проте здебільшого суб'єктом цього кримінального правопорушення є особа, яка є працевдатною, проте не є працевлаштованою. Водночас розмір передбаченого в цій санкції штрафу є значним (від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), що, як і у розглянутих вище випадках із санкціями ч. 2 ст. 342 КК України та ч. 1 ст. 343 КК України, дає змогу зробити припущення, що виконання засудженим цього покарання стане неможливим.

Отже, враховуючи значний розмір передбаченого у санкції ч. 1 ст. 347 КК України штрафу, пропонуємо додати до санкції ч. 1 ст. 347 КК України покарання у виді громадських робіт на строк від двохсот до двохсот сорока годин.

Окремого доопрацювання зі сторони законодавця потребує диспозиція ч. 2 ст. 345 КК України. Так, нині норма передбачає кримінальну відповідальність за умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків.

Отже, злочином визнається умисне діяння суб'єкта злочину щодо працівника правоохоронного органу або його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, якщо воно призвело до будь-якого з таких наслідків:

- 1) заподіяння побоїв;
- 2) заподіяння легких тілесних ушкоджень;
- 3) заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Водночас, як зазначалося у підрозділі 4.1, норма не передбачає кримінальної відповідальності за заподіяння працівникові правоохоронного органу удару або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень (на кшталт загальної норми ч. 1 ст. 126 КК України).

Як демонструє практика (наприклад, розглянутий у попередньому розділі вирок вироку Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 11 лютого 2016 року по справі № 192/1120/15-к [1]), такі випадки об'єктивно трапляються, однак суди залишають подібні дії суб'єкта злочину поза увагою та кваліфікують їх у комплексі з погрозами на адресу працівника правоохоронного органу за ч. 1 ст. 345 КК України.

Видається доречним, враховуючи специфіку та особливу важливість суспільних відносин, яким внаслідок цього злочину заподіюється шкода, спеціального потерпілого тощо, у ч. 2 ст. 345 КК України передбачити кримінальну відповідальність за вчинення злочинних дій, що призвели до вказаних наслідків.

Крім викладених напрямів реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, сформованих за допомогою дослідження питання форм реалізації кримінальної відповідальності за вчинення означених діянь, у науці кримінального права існує чимало інших унікальних пропозицій щодо модернізації змісту ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України. Проаналізуємо деякі з них.

Нині дедалі частіше виникають зауваження (які в багатьох випадках є небезпідставними) щодо змісту диспозиції ч. 3 ст. 342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб».

Як слушно зауважує А.Ю. Александрова, призначення покарання та його реальне відбування (причому як передбачене санкцією відповідної статті Особливої частини КК України, так і із застосуванням ст. 69 КК України) – це саме та форма реалізації кримінальної відповідальності, яка більшістю пересічних громадян ототожнюється із вчиненням кримінального правопорушення [2, с. 126].

Дійсно, за задумом законодавця саме покарання є ефективним заходом примусу, яке виконує важливі соціальні функції: запобігає вчиненню нових злочинів або кримінальних проступків (як шляхом безпосереднього впливу на суб'єктів кримінальних правопорушень, так і демонстрацією маргінально налаштованим групам населення прикладів застосування відповідних заходів впливу щодо злочинців або кримінальних правопорушників, що слугує додатковим стримуючим фактором та, відповідно, зменшує ризик переходу таких осіб до категорії «суб'єкт кримінального правопорушення»), сприяє ресоціалізації засуджених тощо.

З наведеного випливає, що інші форми реалізації кримінальної відповідальності (звільнення від покарання та його відбування та звільнення від кримінальної відповідальності) мають застосовуватись до суб'єкта кримінального правопорушення лише в окремих випадках за наявності певних обставин, які істотно зменшують рівень суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Водночас, як демонструє практика, в більшості випадків (62%) суди звільняють від покарання та його відбування винних у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України (як правило, з випробуванням).

Зрозуміло, що передбаченому ч. 1 ст. 345 КК України діянню з цілої низки причин (які неоднора-

зово згадувались вище та були проаналізовані в попередніх розділах нашого дослідження) притаманний високий ступінь суспільної небезпеки, проте, можливо, на практиці здебільшого об'єктивно існують обставини, які суттєво пом'якшують покарання, через що суд і приймає рішення щодо звільнення суб'єкта цього злочину від покарання з випробуванням.

Наприклад, встановлено низку обставин, які пом'якшують покарання, а суб'єктом злочину є особа, яка досягла пенсійного віку (як було встановлено вище, такі суб'єкти цього злочину зустрічаються доволі часто). Так, суд приймає рішення про можливість виправлення засудженого без ізоляції від суспільства, проте єдине покарання, передбачене санкцією ч. 1 ст. 345 КК України, яке не пов'язане з ізоляцією (виправні роботи) застосувати до такого суб'єкта кримінального правопорушення не можна з об'єктивних причин, закріплених у ч. 2 ст. 57 КК України «Виправні роботи».

У такому випадку суд, як правило, звільняє особу від покарання та його відбування, або ж, в поодиноких випадках, застосовує до неї більш м'який вид покарання, який не передбачений санкцією ч. 1 ст. 345 КК України.

Висновки. Можливо, якби вказана санкція, крім покарань у виді виправних робіт, арешту, обмеження та позбавлення волі, передбачала б ще і менш суворі (наприклад, штраф та громадські роботи), то замість звільнення від покарання та його відбування домінувала б інша форма реалізації кримінальної відповідальності – призначення покарання та його реальне відбування. Як приклад, санкція ч. 2 ст. 342 КК України (це кримінальне правопорушення, з огляду на види та тривалість покарань, є наближеним за ступенем суспільної небезпеки до злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України) містить покарання у виді штрафу. На практиці це покарання найчастіше застосовується до засуджених за опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків та є запорукою того, що така форма реалізації кримінальної відповідальності, як призначення покарання та його реальне відбування, переважає за своєю поширеністю форму реалізації кримінальної відповідальності у виді звільнення від покарання та його відбування.

На підставі викладеного пропонуємо доповнити санкцію ч. 1 ст. 345 КК України такими покараннями, як штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та громадські роботи на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин.

Зауважимо, що подібний стан речей існує і щодо форм реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, втім, враховуючи значно вищий ступінь цього суспільно небезпечного діяння, вважаємо розширення санкції названої статті КК України іншими (менш суворими) видами покарань недоцільним. Ми переконані, що судам варто переосмислити політику реалізації форм кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вирок Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 11 лютого 2016 р. по справі № 192/1120/15-к. *Єдиний державний рес-*

стр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55847751>.

2. Александрова А.Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2018. 208 с.

Кирбят'єв О.О. НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті досліджено окремі напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Зокрема, запропоновано доповнити санкцію ч. 1 ст. 345 КК України такими покараннями, як штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та громадські роботи на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин. Визначено, що на підставі ч. 2 ст. 50 КК України, відповідно до якої покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, думається, застосування до винного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, покарання у виді штрафу є ефективним та достатнім кроком із боку суду. Інші ж передбачені санкцією цієї норми види покарань мають застосовуватись до суб'єкта злочину в разі наявності певних обтяжуючих обставин з огляду на конкретні особливості окремої справи. Водночас здебільшого суб'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, є працездатні, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не працювали і не навчався. Враховуючи це, можна припустити, що в особи, яка вчинила означений злочин, банально немає відповідних коштів для сплати штрафу. Наголошено, що передбаченому ч. 1 ст. 345 КК України діяння з цілої низки причин (які неодноразово підіймались вище та були проаналізовані в попередніх розділах нашого дослідження) притаманний високий ступінь суспільної небезпеки, проте, можливо, на практиці здебільшого об'єктивно існують обставини, які суттєво пом'якшують покарання, через що суд і приймає рішення щодо звільнення суб'єкта цього злочину від покарання з випробуванням. З'ясовано, що за задумом законодавця саме покарання є ефективним заходом примусу, яке виконує важливі соціальні функції – запобігає вчиненню нових злочинів або кримінальних проступків (як шляхом безпосереднього впливу на суб'єктів кримінальних правопорушень, так і демонстрацією маргінально налаштованим групам населення прикладів застосування відповідних заходів впливу щодо злочинців або кримінальних правопорушників, що слугує додатковим стримуючим фактором та, відповідно, зменшує ризик переходу таких осіб до категорії «суб'єкт кримінального правопорушення»), сприяє ресоціалізації засуджених тощо.

Ключові слова: право, обов'язки, відповідальність, злочин, покарання, повага, працівники правоохоронних органів, професійна діяльність.

Kyrbiat'iev O.O. DIRECTIONS OF REFORMING THE DOMESTIC CRIMINAL LEGISLATION IN THE FIELD OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS

The article examines some areas of reforming domestic criminal law in the field of criminal law protection of professional activities of law enforcement officers. Among other things, it is proposed to supplement the sanction of Part 1 of Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine such punishments as a fine from one thousand to four thousand non-taxable minimum incomes of citizens and public works for a period from one hundred eighty to two hundred forty hours. It is determined that on the basis of Part 2 of Art. 50 of the Criminal Code of Ukraine, according to which punishment is aimed not only at punishment but also at correction of convicts, as well as prevention of new criminal offenses by both convicts and other persons, I think, the application to the perpetrator of the crime under Part 2 of Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine punishment in the form of a fine is an effective and sufficient step by the court. Other types of punishment provided by the sanction of this norm should be applied to the subject of the crime in case of existence of certain aggravating circumstances taking into account specific features of separate business. At the same time, in the vast majority of cases, the subjects of criminal offenses under Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine, there are able-bodied people who at the time of committing a socially dangerous act did not work and did not study. Given this, we can assume that the person who committed the crime, simply does not have the appropriate funds to pay the fine. It is emphasized that the provided part 1 of Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine action for a number of reasons (which have repeatedly risen above and were analyzed in previous sections of our study) is characterized by a high degree of public danger, but perhaps in practice in most cases objectively there are circumstances that significantly mitigate punishment, therefore, the court decides on the release of the subject of this crime from probation. It was found that according to the legislator, punishment itself is an effective measure of coercion, which performs important social functions – prevents the commission of new crimes or criminal offenses (both by directly influencing the subjects of criminal offenses, and demonstrating to marginalized groups examples of appropriate measures of influence against criminals or criminal offenders, which serves as an additional deterrent and, accordingly, reduces the risk of transition of such persons to the category of “subject of a criminal offense”), promotes the resocialization of convicts, etc.

Key words: law, duties, responsibility, crime, punishment, respect, law enforcement officers, professional activity.